

götürmemiştir. Gerçi İnebahtı'da, Braudel'e göre, Türk üstünlüğünün sihiri bozulmuştu, ama müteakip senelerde Akdeniz'de gösterilen faaliyet sanki bir İnebahtı (Lepanto) olayı vuku bulmamış hissi veriyordu. «Osmanlı donanmasını öldüren hareketsizlikten başka birşey değildi» (s. 1141). «Eğer Osmanlılar Akdeniz'de alışıktı oldukları savaş meydanını birdenbire terk edip doğuya döndüyse bunu inhitatın başlangıcı olarak düşünmek yersizdi. Osmanlı İmparatorluğu sadece mukadderatını takip ediyordu» (s. 1168).

Onaltıncı yüzyılın ikinci yarısında Akdenizi konu olarak alıp bunu coğrafyanın değişmeyen karakterleri, sosyal tarih çerçevesi içinde müşterek kaderleri ve olayların kronolojik akışıyla yepyeni bir tarih anlayışı içinde bu eserde sunan Braudel, çağdaş tarihçilikte yeni bir çığır açmıştır. Eserinde görülen birkaç hatalı tarihlendirme ve her tarihinin kabul edemeyeceği bazı yorumlar, sınırları çok geniş olan ve pek coşkulu bir ifade ile yazılan bir mevzuda kaçınılmaz sayılmalıdır. Braudel'in açtığı ufuklarda, Türkçe kaynakların esas tutularak Akdeniz ve onu çevreleyen eyaletler üzerinde yapılacak araştırmalar, Osmanlı tarihini pek aydınlatacaktır.

Salih ÖZBARAN

War, Technology and Society in the Middle East (yayımlayanlar : V.J. Parry ve M.E. Yapp), Londra-Oxford University Press 1975, 448 sahife, 7.00 sterling.

Ünlü Fransız tarihçi Fernand Braudel, XVI. yüzyılda Akdeniz'i konu aldığı eserinde, savaşın hiç de medeniyetin tezati olmadığını, tarihçilerin sık sık savaştan bahsettikleri halde onu gerçek nitelikleriyle bilmediklerini -bilmek istemediklerini- yazıyor. Ona göre «savaş her zaman silâh ve teknik işi olagelmıştır. Gelişmiş teknikler, olayların gidişatını kökten değiştirebilir. Meselâ topluluk, başka yerlerde olduğu gibi Akdeniz'de savaşın şartlarını değiştirdi» (The Mediterranean..., s. 837). Braudel'in bu haklı iddiaları burada tanıtmak istediğimiz eser ile daha fazla değer kazanırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda harb tekniği ile toplum ve geleceği hakkında bir diyalog kurmak mümkün olmaktadır.

Londra Üniversitesine bağlı *School of Oriental and African Studies*'de «Orta Doğuda Savaş, Teknoloji ve Cemiyet» konulu, 1970 eylülünde, çeşitli tarihçilerin katıldığı bir konferans düzenlenmişti. Fikir, söz konusu okulda Osmanlı tarihi dersleri hocalığı yapmış, lâkin şimdi hayatta olmayan Vernon J. Parry tarafından ortaya atılmış, ve çeşitli kuruluşların desteği ile gerçekleşmişti. İşte şimdi sunduğumuz *War, Technology and Society in the Middle East* adlı eser konferansta tartışılan tebliğleri ihtiva etmektedir.

İslâmın ilk devirlerinden günümüze kadar olan zamanı kapsayan tebliğler, kitabın girişinde de belirtildiği üzere, «bir ana mesele ile yâni savaş ve teknolojideki gelişmelerin sosyal düzende yarattığı değişiklikler arasındaki münasebetlerle ilgilidir. Genel olarak savaş, bizim konu olarak aldığımız devirler boyunca, hükümetlerin önde gelen faaliyetleri idi. Savaşın sevk ve idaresi teknik alandaki yeniliklerin tesirinde idi; aynı zamanda ilmi sahada gelişmeyi teşvik ediyordu. Cemiyet, askerî sahada insan gücüne ve diğer kaynaklara olan ihtiyacından ve savaşın gerektirdiği teknik ve teşkilâtın tahrikinden müteessir oldu...».

İlk tebliğ D.R. Hill'e ait olup Hz. Muhammed'den önce ve sonra ilk Arab fütûhatı devresinde deve ve atın oynadığı rol (The Role of the Camel and the Horse in the Early Arab Conquests, s. 32-34) hakkındadır.

D. Ayalon'un araştırması ise İslâm'da *mamlûk* askerî teşkilâtı (Preliminary Remarks on the Mamluk Military Institution in Islam, s. 44-58) üzerine olup 632 den sonra kurulan İslâm imparatorluğu'nun ordusu Arab unsuru içinde inkıraz gösterirken Horasan, Kafkasya, Maveraünnehir v.b. bölgelerden gelen kuvvetlerle ve bunlar içinde bilhassa Türklerin halife ordularına katılmakla meydana gelen değişikliği ortaya koymaktadır.

C. E. Bosworth «Recruitment, Muster, and Review in Medieval Islamic Armies» (s. 59-77) adlı tebliğinde önce İslâm'ın ilk fütûhatı devrinde *muqatila* üzerinde durduktan sonra müslüman devletlerin hizmetinde köle veya paralı asker statüsünü ele almaktadır. Bu vesile ile gerek Cahız ve gerekse Nizamülmülk'ün pek hararetle bahsettikleri Türklerin bu yoldaki rolleri belirtilmektedir. Ancak «Osmanlı sipahi teşkilâtı bir dereceye kadar batı Avrupa feodal şövalye sistemiyle mukayese edilebilir» (s. 61) derken Prof. Ö. L. Barkan'ın bizlere hatırlatıp «timar sistemi hakkındaki araştırmaların bugünkü durumunun modern bir tarih anlayışının icaplarına cevap verecek bir seviyede olduğu söylenemez» şeklindeki ikazını göz önüne alacak olursak (bkz. «Feodal Düzen ve Osmanlı Düzeni», *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Hacettepe Üni. yayını, s. I vd.), Bosworth'un kendisinin de sonunda teslim ettiği üzere, Avrupa feodalitesiyle Osmanlı timar sistemi arasında paralellik kurmakta dikkatli olmak gerektir.

Hélène Ahrweiler'in bildirisi (L'organisation des Campagnes Militaires a Byzance, s. 88-98), Kostantin VII. Porphyrogenitus'un *Cérémonies Kitabı*'ndaki eklere dikkat çekiyor ve Bizans'ta harb tekniği üzerinde duruyor. Diğer bir tebliğ de Lynn White'a ait : «The Crusades and the Technological Thrust of the West» (s. 97-111). Burada haçlı seferi fikrinin oluşmasında demografik ve iktisadi faktörlerin tesiri incelenmekte, 10-12. asırlarda batı Avrupa'da devamlı bir nüfus artışına parmak basılmaktadır.

Claude Cahen'in araştırılmasında (Les Changements Techniques Militaires Dans le Proche Orient Médiéval et leur Importance Historique, s. 113-124) İran ve Orta Asya'ya varan Arab fütûhatı sonunda İslâm ordularının at, mızrak ve ok gibi muharebede baş rolü oynayan güç ve aletlerin daha iyi kulla-

nıldığına, zamanla (orta çağ boyunca) geliştirilen bu tür harb tekniğinde Türklerin rolüne temas edilmektedir.

Speros Vryonis «Byzantine and Turkish Societies and their Sources of Manpower» (s. 125-152) isimli uzunca yazısında önce Bizans'ın insan gücü kaynakları, ordudaki ücretli yabancı askerleri (Ermeni, Türk, Norman, İslav) üzerinde durduktan sonra Türklerde (Selçuklular ve Osmanlılarda) aynı meseleyi konu ederek ayrılıkları ve ortak karakterleri tespitiye çalışıyor: «İnsan gücü temini bakımından Bizans ve Türk devletleri arasında müthiş fark *gullâm-devşirme* sistemi idi» diyor ve Bizans ordusuna alınan göçüklerin askerî ve idarî bakımlardan *gullâm-devşirme* sistemiyle paralelligi olmadığına işaret ederken, yabancı unsurların İslâm devletine celbedilebilmesi için sultanların kavimlararası izdivacı teşvik ettiklerini belirtiyor ve bu yönden Bizans'ı bile aştığını söylüyor (s. 142 vd.). «Osmanlılar Balkan nüfusundan faydalanmada Bizanslılardan daha başarılı idiler. Bu, kısmen, Osmanlılarda *devşirme* gibi bir müessesenin varlığından kısmen de daha tesirli merkezi bir kuvvetin mevcûdiyetinden idi» (s. 150).

Eserde Hassanein Rabie'nin Memlûk atlı askerlerin eğitilmesi ile ilgili tebliği (The Training of the Mamluk Faris, s. 153-163)'nden sonra Djurdjica Petrovic'in «Fire-arms in the Balkans on the Eve of and After the Ottoman Conquests of the Fourteenth and Fifteenth Centuries» (s. 164-194) adlı makalesi yer alıyor. Burada Venedik ve Ragusa (Dubrovnik) arşivlerine dayanılarak Osmanlı öncesi ve Osmanlı devri ilk iki asrında Balkan milletleri arasında ateşli silâhların ve bunlarla ilgili tekniğin yayılışı ele alınmaktadır. Yazar «... eldeki kaynaklara göre batı Balkanlarda top 1378 de kullanılmıştı ve Dubrovnik daha o zamanlar bu tür silâh yapımı ile meşgûldü. Bu yeni gelişmelere sebep olan faktörler çeşitlidir. Müteakip kırk yıl veya biraz daha uzun bir devre içinde ateşli silâhların yapımı askerî sahadaki teknikte ilerleme ve çağdaş cemiyetin ihtiyaçlarına paralel ilerlemişti (meselâ İngiltere ile Fransa arasında yüz sene savaşları, Fransa'daki askerî reformlar, Alman şehirlerinin güçlenmesi ve İtalyan şehirlerinin iktisadî refahını göz önüne getirebiliriz» (s. 169) derken öte yandan «mevcut kaynaklardaki pek çok delillere göre Osmanlıların Balkanlardaki askerî ilerleyişini, oralarda ateşli silâhların yayılma sebeplerinden biri» (s. 171) olarak görüyor. Kaynak yetersizliğine rağmen yazar batı Avrupa'da teknik alandaki yeniliğin ondördüncü asrın sonuna doğru Osmanlılar tarafından benimsenmiş olduğunu savunuyor. Daha önce P. Wittek, D. Ayalon, H. İnalcık ve V.J. Parry gibi alimlerin bu yoldaki çalışmalarına yeni malzemelerin ışığı altında genişlik kazandırıyor. Amma yine de yazara göre «şu anda Osmanlıların ateşli silâhları tam olarak ne zaman kullandıklarını tespit etmek mümkün değildir» (s. 176). Ancak müellif Venedik, Ceneviz ve Dubrovnik'in yasaklara rağmen Osmanlı ülkelerine sızdırdıkları silâhlar üzerinde durduktan sonra «Osmanlıların ilk kullandıkları topun, ondördüncü yüzyılın sonunda Balkanlar'da ve İtalya'da kullanılmış olan toplarla aynı biçimde olduğu düşünülebilir» (s. 177) sonucuna varıyor. Petrovic onbeşinci yüzyılda Balkanlar'da (bilhassa Dubrovnik ve Bosna'da) top ve tüfenkin inkişafını açıkladıktan

sonra, İstanbul Başvekâlet Arşivi'nde mevcut bazı tapu defterlerini de kullanarak aynı asırda Osmanlılardaki durumu ele alıyor. Balkan milletlerinden ve İtalyan, Macar, ve Alman asıllı topçu ustalarını hizmetine alan Osmanlıların tekniklerinin Balkanlardakiyle beraber geliştiğine işaret ediyor, her türlü imkâna sahip Osmanlıların daha da büyük top yaptıklarını açıklıyor: «topun rolünü takdir eden ve elinde bol malzeme bulunan II. Mehmed Avrupa'nın en üstün topçuluğunu kurdu. 1456 da Belgrad'a karşı götürdüğü topların menzili, müdafiler nezdinde şaşkınlık ve hayranlık yarattı» (s. 194).

H. İnalcık, «The Socio-Political Effects of the Diffusion of Firearms in the Middle East» (s. 195-217) adlı tebliğiyle ateşli silâhların önce, Osmanlı İmparatorluğu'nda yayılışını ve sonra da diğer İslâm ülkelerinde dağılmasında Osmanlıların rolünü işlemektedir. İmparatorluk içinde reaya arasında tüfeğin yasaklanmış ve zaman zaman yapılan kontrollara rağmen bu silâhın halk içinde nasıl yaygın hale geldiğini anlatmaktadır. Tebliğin ikinci yarısında ise İnalcık, Asya ve Afrika'da ateşli silâhların yayılmasında Osmanlı rolüne işaret ederken Hint Okyanusu'nu çevreleyen Kırım ve Türkistan'ı konu olarak alıyor. Bu meydana Osmanlıların Memlûklere gönderdikleri tüfenk ve Anadolu'dan giden Rumlı'ların tesiri, Habesistan'daki Müslüman lider Mücahid Ahmed'in ordusundaki Osmanlı tüfenkçilerini, Babür hizmetindeki Osmanlı topçuları (Ali-Kulu ve Mustafa Rumî)'nin, hatta Sumatra'da Açe sultanlığına kadar giden Osmanlı ateşli silâhları konu ediliyor. Öte yandan Rus tehlikesi karşısındaki Türkistan ve Kırım'da ateşli silâhların geliştirilmesinde Osmanlıların payı anlatılıyor.

Prof. İnalcık'ın ele aldığı bu mühim konu şüphesiz Kuzey Afrika için de mevzu yapılabilir. Bilhassa, hiç bir zaman Osmanlı İmparatorluğu kontrolüne girmemiş olan Fas'ta onaltıncı yüzyılda Osmanlıların askeri sahadaki tesirleri tasavvur edilebileceğinden de fazla idi. Portekiz arşiv belgeleri bunu yansıtmaktadır. Meselâ 22 aralık 1541 tarihini taşıyan III. Joao'nun bir mektubunda (bkz. *Sources Inédites...*1e serie, Portugal, III, s. 561) Fas müslümanlarının topçuluk sanatını «Türklerden ve bazı kötü hristiyanlardan» öğrendikleri belirtilmektedir. Yine, 1549 yılına ait başka bir kaynakta (Biblioteca Nacional de Lisboa, MSS., 1578, fol. 338-340) Fas şerifi nezdinde 300 Türkün ve dönmenin ve elinde 30 topun bulunduğu bahis vardır. Osmanlıların topçulukta Fas'a yaptıkları yardım için 1550 de Septe'den Pedro de Menezes'in III. Joao'ya gönderdiği bir mektupla da (*Sources Inédites...*1e serie, Portugal, IV, s. 401) kaynakları çoğaltmak mümkündür. Hele asrın ikinci yarısında Abdülmelik zamanında Osmanlı usul ve tekniğinde yetiştirilmiş Fas ordusu Osmanlı harb tekniği sayesinde 'Üç Krallar' savaşının neticesine tesir etmiştir (krş. Jamil M. Abun-Nasr, *A History of the Maghrib*, Cambridge, 1971, s. 210-211).

«La Manière de Combattre» (s. 218-256) adlı uzun araştırmasıyla da V.J. Parry, XVI-XVIII asırlarda Polonya, Avusturya ve Rusya ordularında Osmanlılara karşı savaşmış askerlerin nasıl bir metod takip ettiklerini ve Osmanlı savaş usulü hakkında nasıl bir düşünceye sahip olduklarını ele alıyor. «Türklerin muharebe düzeni hristiyanlara karşı gerçek bir meydan okuma idi. Bu dü-

zenin güzel bir tasfiri Paolo Giovio'da mevcut bir belgede müşahede edilebilir. Sultan muharebe hattının ortasında, muhafızları (solachi)nın ve çoğu uzun tüfenklerle teçhiz edilmiş yenîçerilerin önüne yerleştirildi. Bu ortadaki düzenin sağında ve solunda *altı bölük* olarak bilinen sipahiler savaşa hazır beklerlerdi. Daha da önde, topların ötesinde yaya olarak hizmet gören azablar (li asapi) vardı. Bir kısım azab da Osmanlı hattının gerisinde bulunurdu. En öndeki azabların her iki yanında imparatorluğun eyâletlerinden gelen timarlı sipahiler yer alırdı. Bütün bu düzenin önünde akıncılar (alcanzi) hücum ederlerdi; hafif süvari olan bu akıncılar muharebe esnasında hıristiyanları azabların önüne düştürmek için tuzak hazırlayabilirlerdi ve bu anda azablar ikiye bölünüp Osmanlı topçu ve tüfenkçileri için boş saha bırakırlardı. Toplar faaliyete geçmez iki büyük kanada ayrılmış eyalet sipahileri hıristiyanları sarmak ve mukavemetlerini kırmak amacıyla ileri atılırlardı. Belge şu mütalâa ile son bulmaktadır: Türklér'e hücum eden perişan, onların hücumunu bekleyen ise muzaffer olur» (s. 218-219). Osmanlıları zafere götüren bu klâsik savaş taktiklerine karşı hıristiyanların artık çâre aramağa başladıklarını belirten Parry, II. Maximilian'ın kuvvetlerine 1564-68 yıllarında Macaristan'da kumanda etmiş olan Lazarus von Schwendi'nin, bir hıristiyan askeri Giorgio Basta'nın ve St. Cotthard'da Osmanlıları mağlub eden Montecuccoli'nin, hatta Osmanlılara karşı çarpışmış Rus kumandanının raporlarından örnekler veriyor ve böylece Avrupa'nın değişen taktikleri önünde Osmanlıların geri kalmış durumunu anlatıyor. Makalesinin ikinci yarısında Parry, Osmanlı muharebelerinin neticelerine tesir eden güçleri -yenîçeri, sipahi, top-tüfenk v.b.leri- ele alıp kati neticeyi tayin eden unsurun sayısı mahdud yenîçeriler değil, sipahiler olduğunu hatırlatırken, Osmanlı toplarının ağır ve hareket kaabiliyetinden yoksun olduklarını söylüyor. Yazara göre, mühimmat ve insan gücünden hiç bir zaman eksik kalmamış Osmanlı ordularının XVII ve XVIII. yüzyıllarda Avusturya ve Rusya orduları karşısında yenik düşmelerinin sebebini düzen, disiplin ve «la maniere de combattre» dan yoksun olmaları ile açıklıyor.

Kongreye sunulan tebliğlerden L.J.D. Collins'e ait olanı (The Military Organization and Tactics of the Crimean Tatars during the Sixteenth and Seventeenth Centuries, s. 257-276) harb taktiği bakımından üzerinde durulmağa değer. Osmanlı ordusuna yardımcı kuvvet olarak katılan Tatarlar, özellikle Rusça kaynakların ışığı altında, gerek teşkilâtli birlikler ve gerekse yağmacılar olarak tasvir ediliyor.

Abdülkerim Refik'in «The Local Forces in Syria in the Seventeenth and Eighteenth Centuries» (s. 277-307) adlı tebliği ise 17 ve 18. yüzyıllarda Blâdü's-Şam'da yenîçeri, sipahi, sekban, levend, deli, tüfenkçi, magrib ve mahallî yardımcı kuvvetlerden müteşekkil askeri güc ile ateşli silahların durumu ele alınırken bilhassa yenîçerilerin ve eşrafın eyalette oynadıkları iktisadî rolleri, imparatorluğun inkrız asırlarına paralel olarak veriliyor. Haleb kadı sicillerinin etraflıca kullanılışı A. Refik'in tebliğini daha da kıymetlendiriyor. Refik sonuç olarak : ... Suriye'de yerli halk askeri güçleri hafife almış, onları karışıklık çıkartan unsurlar olarak telâkki etmişti. Öte yandan askeri birlikler halka,

sömürülecek topluluk nazarıyla bakmıştı... Valilerle idare edilenler arasında gedik gittikçe genişlemişti. Şiddete alışan halk, kanuna karşı güvenini de yitirmiş gibiydi. Budeyri'nin ifadesine göre, bir defasında Şamlılar, kadı kanunu tam uyguladı diye ayaklanmışlardı. Daha sonraki bir tarihte, aşırı adaletinden dolayı vâli Abdür-rauf Paşa (1817-31)'ya müteceviz durum takınmışlardı» (s. 306-307).

Dennis N. Skiotis'in araştırması (Mountain Warriors and the Greek Revolution, s. 308-329) kitabın amacı dışında kalmakla beraber, Yunan ayaklanmasına giden olayları açıklarken Epir ve Mora'daki hadiselerle *armatoloi* (bazılarına göre *martolos*'un teşkilâtlanmış şekli) arasındaki diyalogu genişletti - bilhassa Yunan - kaynaklara dayanarak incelemesi Osmanlı tarihi için önemli sayılmaktadır.

Eserde bundan sonra yer alan dört tebliğ XIX ve XX. yüzyıllarda batı karşısında Ortadoğu (bilhassa Osmanlı) savaş tekniği ile ilgilidir. M.E. Yapp'ın «The Modernization of Middle Eastern Armies in the Nineteenth Century : a Comparative View» (s. 330-366) isimli incelemesi önce 19. yüzyılda Avrupa ordularını, sonra da Osmanlı (ayrıca Mısır), İran ve Afgan ordularının Avrupa önündeki durumlarını ele alıyor. Glen W. Swanson, II. Abdülhamit devrinden 1913 e kadar Osmanlı devletinde askerî alandaki değişiklikleri ve bunda Almanların rolü (War, Technology, and Society in the Ottoman Empire from the Reign of Abdülhamid II to 1913; Mahmud Şevket and the German Military Mission, s. 367-385)'nü, D.A. Rustow, Osmanlıların son zamanlarında ve Osmanlı sonrası devrede askeriye ile siyasi amaçlar arasında bağlantıyı (Political Ends and Military Means in the Late Ottoman and Post-Ottoman Middle East, s. 400-411) ve M. Janowitz de Ortadoğuda sosyolojik yönden askerî müesseselerin mukayeseli analizini yapmaktadır (Some Observations on the Comparative Analysis of Middle Eastern Military Institutions, s. 412-439).

Salih ÖZBARAN

Apostolou E. Vakalopoulou, *Ta Kastrá Tou Platamona Kar Tis Orias Tempon Kar O Tekes Tou Hasan Mpampa* (Platamona ve Oria Surları ile Hasan Baba Tekkesi), Etairia Makedonikon Spoudon yayını, Selânik 1972, 128 sayfa, 58 fotoğraf, 9 plân ve iki harita.

Eski Yunanlıların, Romalıların ve son olarak Türk kültür ve medeniyetinin mührü ile damgalanmış bugünkü Yunanistan'ın târihi eser bakımından zengin olması tabiidir. Ancak hassaten Türk eserlerine karşı gösterilen ilgisizlik veya kötü niyet bu gibi anıtların yok olmasına sebebiyet vermektedir. Son zamanlarda her ne kadar bazı Yunanlı ve ecnebi ilim adamları Türk eserlerini in-